

УДК 37.035.6-053.6

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПИТАННЯ РОЗВИТКУ КУЛЬТУРНО-НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ПІДЛІТКІВ

О. М. Соболев

У статті висвітлено концептуальні питання розвитку культурно-національної ідентичності підлітків; досліджено роботи видатних педагогів, психологів, філософів, які вивчали питання за визначеною тематикою. Підлітковий вік аналізується як чутливий стосовно духовного становлення, інтеріоризації цінностей, розвиток внутрішніх властивостей. Шукання і зберігання своїх джерел та основ насущне зараз для всіх народностей і держав. Культурно-національна ідентичність стає віддзеркаленням, кризою яку аналізуються, досліджуються безліч вагомих площин сьогочасного життя, включно з питаннями державності і національного волевиявлення. Сьогодні українська громада переживає важку стадію будівництва сучасного ціннісного порядку, який діє насамперед на навчальний процес і має бути врахований усіма його учасниками. Зазначимо, що проблема культурно-національної ідентичності ще замало досліджена, цю найбільше ті питання, які мають відношення до формування культурно-національної ідентичності підлітків. Проблеми культурно-національної ідентичності передусім зростають на зламі часів – стадії громадської кризи, коли змінюються і руйнуються закоренілі соціальні контакти, правила, поведінкові штампі. Підлітковий вік – один із найважливіших, переламних періодів розвитку культурно-національної ідентичності особистості, початок формування неподільного «Я», заглиблення і поширення рефлексії, усвідомлення своїх основ, складання духовної самооцінки, пізнання свого внутрішнього макрокосму. Усвідомлення своєї культурно-національної ідентичності для підлітків не просто пізнання себе, а динамічна установка, певне ставлення до себе.

Ключові слова: культурно-національна ідентичність, ідентичність, духовні цінності, підлітки, глобалізація.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими і практичними завданнями. Глобалізаційні течії дуже серйозно відбиваються на економіці громади, політиці, культурі новітніх країн, а також України. З одного боку, це допомагає розвиватися та збагачуватися культурі, а з іншого – це стає мотивом для нівелювання

етнічних та національних особливостей, уніфікації культури, втрати автентичності, що викликає потребу утворювати у дітей, які дорослішають, можливості до особистісного зросту та ініціативного повертання до суспільного життя держави. Утворення у підлітків культурно-національної ідентичності, діяльної публічної точки зору стосовно виборювання власної місцевої цілісності, розбудова політичної нації тепер спричинене проблемами всенационального об'єму. Осягнення суб'єктом особистої приналежності до носіїв певної народності та аналогічності з ними, а ще розбіжностей від носіїв інших націй є вагомим фактором міжнаціональних взаємозв'язків.

Важливість дослідження трактується новими внутрішніми важкими ситуаціями, в які потрапила Україна. Захист суцільності країни та її загартовування, піднесення цивільних контактів, розвиток громадянської спільноти відносяться до ґрунтовних інтересів нашої країни. Шукання і зберігання своїх джерел та основ насущне зараз для всіх народностей і держав. Культурно-національна ідентичність стає віддзеркаленням, кризою яку аналізуються, досліджуються безліч вагомих площин сьогочасного життя, включно з питаннями державності і національного волевиявлення.

Мета статті – висвітлення проблеми розвитку у підлітків культурно-національної ідентичності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковане вирішення даної проблеми і на які спирається автор. Проблема ідентичності досліджувалася у філософських працях К. Маркса, Ф. Ніцше та З. Фрейда. Ідентичність аналізується як кістяк індивіда, її внутрішня квінтесенція, міцно з'єднана з ціннісно-змістовою галуззю (К. Юнг, В. Франкл), а порівняння до набуття ідентичності виявляє порівняння до суцільності.

На цю тему звертали свою увагу такі зарубіжні вчені, як А. Адлер, Г. Блумер, Е. Еріксон, С. Кіркегор, Дж. Мід, Ж.-П. Сартр, М. Хайдеггер, Е. Фромм, К. Ясперс та ін. Питання ідентичності було всебічно розглянуто видатними науковими діячами (П. Рікер, Ч. Тейлор, Е. Левінас, Ж. Лакан, Ж. Дельоз, Ю. Габермас, В. Мухіна). Ідентичність у філософсько-психологічному сприйманні буває однією з головних людських потреб, що являє собою підоснову світового буття. Як відмічають науковці, ідентичність обіймає все, що надає індивідові осягнення цінності в межах визначеної людської спільноти.

У психології визначення ідентичності постає в роботах У. Джеймса, З. Фрейда, Р. Бернса, О. Кернберга, Е. Еріксона. Проблема ідентичності стала центром експериментальної діяльності американського науковця Е. Еріксона. Думки про ідентичність були виражені та висловлені ним у

таких роботах, як «Дитинство і суспільство» (1950), «Молодий Лютер. Психоаналітичне історичне дослідження» (1958), «Ідентичність: юність і криза» (1967), «Життєва історія та історичний момент» (1975). У працях Е. Еріксона (1986) ідентичність аналізується як частина «Я» і позначається як почуття та осмислення особистістю самототожності, єдності та нероздільності в просторі, а також постійності в часі. Науковець аналізував ідентичність як будову, що з'являється з дитинства в наслідку поєднання особистих «Я-образів». Здобуток ідентичності супроводжується почуттям розуміння та прагнення досягти певної мети у своєму житті й упевненістю в навколишньому визнанні.

У вітчизняних педагогічних дослідженнях тільки за останнє десятиліття відчутно підвищилася зацікавленість науковців до питань культурно-національної ідентичності особистості. Так, опрацюванню декотрих поглядів з цієї направленості приділено розвідки: у галузі вікової педагогіки (О. Шевченко), у галузі соціальної педагогіки (М. Боднар, О. Васильченко, О. Бичка). Між попередніх вітчизняних дослідників: О. Вишневський, Г. Ващенко, І. Вільчинська, С. Веселовський, В. Євтух, М. Обушний, Т. Потапчук, О. Захаренко.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих результатів. Посилаючись на окремі теоретичні надбання, зазначимо, що проблема культурно-національної ідентичності ще замало досліджена, зокрема найбільше ті питання, які мають відношення до формування культурно-національної ідентичності підлітків. Проблеми культурно-національної ідентичності передусім зростають на зламі часів – стадії громадської кризи, коли змінюються і руйнуються закоренілі соціальні контакти, правила, поведінкові штампи.

У науковій літературі у визначенні «ідентичність» існує чимало дефініцій. Нині не буває узагальненого трактування цього явища. У дослідженні Е. Еріксона (1996) ідентичність роз'яснюється як відчуття єдності людини з самою собою, усвідомлення суцільності, безупинності свого існування в часі та просторі, спроможність здійснювати контроль над собою і водночас осягнення того явища, що твої суцільність і безупинність стверджуються навколишніми. Ідентичність Еґо – це спільні, власні, інколи неосмислені бачення індивіда про себе (Еріксон, 1996).

Проблема розвитку ідентичності глибоко вивчена видатним психологом І. Бехом і відображена в його публікації «Ідентифікація у вихованні та розвитку особистості». Науковець наводить таке визначення ідентичності: внутрішній, суб'єктивний стан особистості, в якому виражається усвідомлення нею себе як своєрідної стійкості особистості, як самототожності, переживання постійно наявного Я, його

збереження (Бех, 2013, с. 44). І. Бех (2013) обґрунтовує, що саме почуття є достатньо вагомою характеристикою індивіда щодо її ідентичності.

Зацікавленість для нашого дослідження є розвідка М. Козловця «Феномен національної ідентичності: виклики глобалізації» (2009), в якій визначається, що національну ідентичність характеризують через ряд особливостей. Передусім, через осмислення себе як частини групової єдності, несхожої на інших, що позначається як підстава «феномену етнічності». Подібний напрям об'єктивізує визначені форми самовизначення національної ідентичності – «національні почуття», «національні інтереси», «національну ідею», що призводить до субстанціоналізації національної ідентичності (Козловець, 2009, с. 325). Національну ідентичність дослідник вивчає через приналежність індивіда до «народу» та «нації», виділяючи такі питання: людські принципи (перцепція одноплемінниками нації один одного як співвітчизників); групове історичне минуле та сучасність і бачення спільного сьогодення та майбутності; загальні дії, стале життя в одній державі та об'єднаний національний характер (Козловець, 2009, с. 147).

Визначення культурної ідентичності характеризується як приналежність особи до тої або іншої культури чи культурного об'єднання, що генерує ціннісне відношення особи до самої себе, інших людей, громади і світу у цілому (Енциклопедія. Культурна ідентичність).

Залежно від культурного самовизначення індивіда постає її духовна світобудова і світосприймання. Позаяк культура – це монолітна система, то, як допускає В. Хьюс (1994), «за допомогою складових систем цінностей, категорій, символів і мов, вони налаштовані на послідовний реальний образ світу».

Авторитетний доробок у розвії культурно-національної ідентичності належить Г. Ващенку. У своїх працях «Виховання волі і характеру», «Виховний ідеал», «Основи естетичного виховання», «Система освіти в самоосвітній Україні» він, розглядаючи звичаї вітчизняної і світової практики виховання, дослідив базиси української національної педагогіки, схарактеризував виховний взірць та розробив проект системи освіти, яка б забезпечувала плекання культурно-національної ідентичності у підлітків.

Розкриваючи головне завдання нашої нації – «виборення для себе свободи» (Ващенко, 1954, с. 95), Г. Ващенко розкриває такі настанови, що існують перед українським народом: «перше завдання – об'єднатися в цій боротьбі і здійснити віковичне прагнення до державної і патріотичної самостійності. Друге завдання – відбудувати Україну, що лежить в руїнах, збудувати фабрики й заводи, розвинути й розгорнути промисловість, сільське господарство й торгівлю. Третє завдання – піднести на високий

рівень свою духовну культуру, освіту, науку й мистецтво, стати врівень з передовими народами Європи і Америки» (Вашенко, 1954, с. 162).

На думку К. Ушинського, культурно-національну ідентичність неспроможно розвинути у дітей без поваги та любові до рідної мови. Відомий педагог розглядав, що коли мова навчання дитини «суперечить природженому національному її характеру, то ця мова ніколи не матиме такого сильного впливу на її духовний розвиток, який мала б рідна мова, ніколи не проникне так глибоко в її дух і тіло, ніколи не пустить такого глибокого, здорового коріння, яке обіцяло б багатий, пишний розвиток» (Ушинський, 1983, с. 127).

Підлітковий вік – один із найважливіших, переламних періодів розвитку культурно-національної ідентичності особистості, початок формування неподільного «Я», заглиблення і поширення рефлексії, усвідомлення своїх основ, складання духовної самооцінки, пізнання свого внутрішнього макрокосму.

Зауважимо, що підлітковий вік у більшості вітчизняних (Д. Ельконін, Л. Виготський, Д. Фельдштейн, І. Кон, Л. Божович,) і зарубіжних (Е. Еріксон, К. Левін, Ш. Бюлер, Ст. Холл, Ж. Піаже, Е. Шпрангер) роботах аналізується як двоїста і напружена стадія розвитку особистості. Вагомі якості, як: відповідальність, достоїнство, справедливість, здатність сприймати самого себе, закладаються у підлітковому віці (Л. Виготський, В. Хайкін, Л. Божович, Д. Фельдштейн, С. Ісаєв, Е. Еріксон).

Підсумовуючи теоретичні та практичні напрацювання, Е. Сміт зазначив (1991), що загальними для всіх підлітків, вільно від розбіжностей у їх соціалізації, є ті психологічні властивості, базисом яких виступає розвиток самопізнання та необхідність зрозуміти самого себе, бути на рівні власних вимог до себе, тобто досягнути обраного зразка.

Усвідомлення своєї культурно-національної ідентичності для підлітків не просто знання себе, а динамічна установка, певне ставлення до себе.

Важливою змістовою частиною культурно-національної ідентичності підлітків є система їх цінностей (І. Бех, С. Бубнова, Н. Гусякова, Н. Кузнецова, Г. Прихожан, В. Собкін, Н. Толстих). Цінності є динамічними утвореннями, які в процесі морального зростання якісно змінюються. Поняття «цінність» доволі широке – воно охоплює все, що цінує особистість, що є для неї значущим і важливим. Цінності складають ядро будь-якої культури на різних рівнях: культури окремої установи, етнонаціональної спільноти, країни, світу.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, українська культурно-національна ідентичність знаходиться на стадії розбудови, в

Україні з'являється історичне і культурне обґрунтування національного, з'являється національний інформаційно-комунікативний, виховний терени, виникають супровідні процеси, які властиві для етапу відродження національно-культурної ідентичності. Чутливий етап збереження культурно-національної ідентичності є підлітковий вік, в якому індивід завзято намагається збагнути власний життєвий досвід, виконати Я-концепцію, розкрити власну національну й культурну приналежність як установу наступного піднесення і самовдосконалення. Перспективним напрямом наступних досліджень припускаємо розробку методик і технологій, які б забезпечували хід збереження культурно-національної ідентичності підлітків.

Література

1. Smith A. D. *National Identity*. Nevada: University of Nevada Press. 1991.
2. Бех І. Д. Ідентифікація у вихованні та розвитку особистості. *Педагогіка і психологія*. 2013. №4. С. 42–49.
3. Вашенко Г. Виховання волі і характеру. Мюнхен : Боффало, 1957. 348 с.
4. Вашенко Г. Виховний ідеал. Полтава, 1994. 192 с.
5. Козловець М. А. Феномен національної ідентичності: виклики глобалізації: монографія. Житомир : вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2009. 558 с.
6. Ушинський К. Д. Рідне слово. *Вибр. пед. тв.*: у 2-х т. Київ : Рад. шк., 1983. Т. 1. С. 127.
7. Хесле В. Кризис индивидуальной и коллективной идентичности. *Вопросы философии*. 1994. № 10. С. 112-123. URL : <http://www.philosophy.ru/library/vopros/05.htm1>.
8. *Энциклопедия. Культурная идентичность*. URL : <http://www.grandars.ru/college/sociologiya/kulturnaya-identichnost.html>
9. Эрикссон Э. Идентичность: юность и кризис. Москва : Изд. группа «Прогресс», 1996. 344 с.

References

1. Smith, A. D. (1991). *National Identity*. Nevada: University of Nevada Press (eng).
2. Bekh, I. D. Identyfikaciya u vuxovanni ta rozvytku osobystosti [Identification in the upbringing and development of the individual]. *Pedahohika i psyxolohiya*, 2013, #4, 42–49 (ukr).
3. Vashhenko, H. (1957). *Vuxovannya voli i xarakteru* [Education of the will and character]. Myunxen: Boffalo (ukr).
4. Vashhenko, H. (1994). *Vyxovnyj ideal* [Educational ideal]. Poltava (ukr).
5. Kozlovec, M. A. (2009). *Fenomen nacional'noyi identychnosti: vyklyky hlobalizaciyi* [The phenomenon of national identity: the challenges of globalization]: monograph. Zhytomyr: Vyd-vo ZhDU im. I. Franka (ukr).
6. Ushynskij, K. D. (1983). Ridne slovo [Native word]. *Vybr. ped. tv.*: in 2 vol. Kyiv: Rad. shk. Vol. 1. (ukr).

7. Hesle, V. (1994). Krizis individual'noj i kollektivnoj identichnosti [The crisis of individual and collective identity]. *Voprosy filosofii*, #10, 112-123. Retrived from <http://www.philosophy.ru/library/vopros/05.html> (rus).
8. Jenciklopedija. *Kul'turnaja identichnost'* [Encyclopedia. *Cultural Identity*]. Retrived from <http://www.grandars.ru/college/sociologiya/kulturnaya-identichnost.html> (rus).
9. Jerikson, Je. (1996). *Identichnost': junost' i krizis* [Identity: youth and crisis]. Moscow: Izd. gruppa «Progress» (rus).

КОНЦЕПТУАЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ РАЗВИТИЯ КУЛЬТУРНО-НАЦИОНАЛЬНОЙ ИДЕНТИЧНОСТИ ПОДРОСТКОВ

Е. Н. Соболев

В статье освещены концептуальные вопросы развития культурно-национальной идентичности подростков; исследованы работы выдающихся педагогов, психологов, философов, изучавших вопросы по определенной тематике. Подростковый возраст анализируется как чувствительный относительно духовного становления, интериоризации ценностей, развития внутренних свойств. Поиски и сохранение своих источников и основ насущно сейчас для всех народностей и государств. Культурно-национальная идентичность становится отражением, сквозь которую анализируется, исследуется множество весомых плоскостей современной жизни, включая вопросы государственности и национального волеизъявления. Сегодняшняя украинская община переживает тяжелую стадию строительства современного ценностного порядка, действующего прежде всего на учебный процесс, и должен быть учтен всеми его участниками. Отметим, что проблема культурно-национальной идентичности еще мало исследована, максимум те вопросы, которые имеют отношение к формированию культурно-национальной идентичности подростков. Проблемы культурно-национальной идентичности прежде всего растут на рубеже времен – стадии общественного кризиса, когда изменяются и разрушаются закоренелые социальные контакты, правила, поведенческие штампы. Подростковый возраст – один из важнейших, переломных периодов развития культурно-национальной идентичности личности, начало формирования неделимого «Я», углубление и распространение рефлексии, осознание своих основ, составление духовной самооценки, узнавание своего внутреннего макрокосма. Осознание своей культурно-национальной идентичности для подростков не просто знание себя, а динамическая установка, определенное отношение к себе.

Ключевые слова: культурно-национальная идентичность, идентичность, духовные ценности, подростки, глобализация.

CONCEPTUAL ISSUES OF THE DEVELOPMENT OF CULTURAL AND NATIONAL IDENTITY OF ADOLESCENTS

O. M. Sobol

The article focuses on the theoretical aspect of formation of national and cultural identity of senior teenagers. The author analyzes scientific works of philosophers, psychologists and educators devoted to the theme. As a result, senior teenage years are considered as the most sensitive in terms of moral education, internalization of values, formation of moral qualities, understanding of one's life, development of the self-concept. Moreover, teenagers at this age determine their national and cultural identity as a condition for further development and self-development. National and cultural identity has become a prism through which many important aspects of modern life are studied. In particular, these aspects include the problems of the nation and national self-determination. Contemporary Ukrainian society has experienced a difficult period of creating a new value system that primarily has a great impact on the educational process and should be taken into account by all its participants. It should be noted that the problem of cultural-national identity is still underestimated, at most, those issues related to the formation of the cultural and national identity of adolescents. First of all, the problem of cultural-national identity grows at the turn of times - the stages of a public crisis, when social contacts, rules, and behavioral stamps change and collapse. Adolescence is one of the most important, fragile periods of development of the cultural and national identity of the individual, the beginning of the formation of the indivisible Self, the deepening and spread of reflection, the awareness of its foundations, the compilation of spiritual self-esteem, the recognition of its internal macrocosm. Awareness of their cultural-national identity for teens is not just knowledge of oneself, but a dynamic setting, a certain attitude towards oneself.

Keywords: Cultural and national identity, identity, moral values, teenagers, globalization.

Соболев Елена Николаевна – старший лаборант кафедри іноземних мов та професійної комунікації Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля (м. Северодонецьк, Україна). E-mail: olena.sobol@ukr.net

Sobol Olena Mykolayivna – Senior laboratory assistant of the Department of Foreign Languages and Professional Communication of Volodymyr Dahl East Ukrainian National University (Severodonetsk, Ukraine). E-mail: olena.sobol@ukr.net